

Pješačka vojarna iz 1889. i natječaj za sekundarni gradski centar na Trgu Francuske Republike iz 1977. godine - uloge u urbanizaciji zapadnog dijela Zagreba

Vedran Ivanković

Sveučilište u Zagrebu, Arhitektonski fakultet, red. prof., vivankovic@arhitekt.hr

Sažetak: Ubrzo nakon stupanja na snagu Zakona o ukonačivanju vojske 1879., grad potvrđuje lokacije za izgradnju novih vojarni. Pješačka vojarna predviđena na početku Savske ceste izmješta se zbog plana da se tu smjeste obrazovni i kulturni sadržaji. Nova lokacija potvrđena je u Regulatornoj osnovi iz 1887. na zapadnom kraju Donjega grada. Vojarna je sagrađena 1889. prema projektu Ruperta Melkusa, kojem je kao predložak poslužio projekt ureda Gruber & Völckner iz 1881. Nakon Drugoga svjetskog rata vojarna je napuštena. Urbanističkim programom grada Zagreba iz 1865. i Generalnim urbanističkim planom iz 1971. na njezinu mjestu planira se sekundarni gradski centar. Godine 1977. proveden je natječaj, a sljedeće godine ruši se većina (8) od 13 zgrada kompleksa bivše vojarnje. U Generalnom urbanističkom planu iz 1986. predviđen je park koji se neprimjereno uređen i urbanistički nedorečen za središte grada i danas nalazi na tom mjestu.

Ključne riječi: zapadni dio Zagreba, Pješačka vojarna, Vojarna princa Rudolfa, natječaj za sekundarni gradski centar, Trg Francuske Republike, Trg dr. Franje Tuđmana

The Infantry Barracks from 1889 and the competition for a secondary city center at French Republic Square from 1977 - roles in the urban development of the western part of Zagreb

Abstract: Shortly after the Law on Military Housing came into force in 1879, the city designated locations for the construction of new barracks. The infantry barracks initially planned at the beginning of Savska Street were relocated due to plans to establish educational and cultural facilities in that area. The new location was confirmed in the Regulatory Plan of 1887 at the western edge of the Lower Town. The barracks were built in 1889 based on a design by Rupert Melkus, inspired by a project by Gruber & Völckner Office from 1881. After World War II, the barracks were abandoned. The 1865 Urban Development Program for the City of Zagreb and the 1971 General Urban Plan proposed the creation of a secondary city center on the site. In 1977 a competition was held, and the following year, most of the former barracks complex (eight out of 13 buildings) was demolished. The 1986 General Urban Plan proposed a park for the area. The park, inadequately designed and urbanistically unresolved for a central city location, still occupies the site today.

Key words: the western part of Zagreb, Infantry Barracks, Prince Rudolph Barracks, competition for the secondary city center, French Republic Square, dr. Franjo Tuđman Square

Ivanković, V.

Pješačka vojarna iz 1889. i natječaj za sekundarni gradski centar na Trgu Francuske Republike iz 1977. godine - uloge u urbanizaciji zapadnog dijela Zagreba

1. UVOD

Godine 1880., nakon što je prethodne, 1879. stupio na snagu Zakon o ukonačivanju vojske, potvrđene su lokacije za tri nove vojarnje: za Pješačku vojarnu na samom početku Savske ceste, na području Ciglane, nešto sjevernije od lokacije predviđene u Regulatornoj osnovi grada Zagreba iz 1865. (na današnjemu Rooseveltovu trgu i dijelu Srednjoškolskog igrališta), a za Topničku i Konjaničku istočno od Draškovićeve ulice. Projekti za tri vojarnje naručeni su od bečkoga arhitektonskog ureda Gruber & Völckner, specijaliziranoga za vojne gradnje. Projekt za pješačku vojarnu isporučen je već u kolovozu 1881., za konjaničku vojarnu 1882., a za topničku vojarnu 1884. godine. [1] Na današnjemu Rooseveltovu trgu i dijelu Srednjoškolskog igrališta od 1880., nakon katastrofalnog potresa, izgrađen je sklop drvenih vojnih baraka, koji je vojska 1906. predala gradu zbog plana da se na tom prostoru uredi trg s reprezentativnim javnim građevinama. [2] Odustalo se od tipa kompaktne zgrade za vojarnu, predviđene prema Osnovi iz 1865. na Savskoj cesti. Naime, razvojem vojne gradnje u skladu s napretkom i modernizacijom vojne tehnike preuzima se novi i prikladniji paviljonski tip, koji zahtijeva mnogo veću površinu. Plan razmještaja vojarni bit će potvrđen u Regulatornoj osnovi iz 1887., uz bitnu distinkciju: Pješačka vojarna ipak se neće graditi na mjestu određenom 1880. (na Ciglani), i to zbog očekivanja smještaja reprezentativnih sadržaja na susjednom trgu (danas Trgu Republike Hrvatske), a nakon što je Sveučilište 1882. iz Gornjega grada preseljeno u zgradu namijenjenu za opću bolnicu. [3] Uz to, 1886. na tom je trgu (od 1888. Sveučilištnom) na zahtjev bana grofa Khuena Héderváryja određena lokacija novog kazališta (Ferdinand Fellner i Hermann Helmer; 1895.), što je bio još jedan argument za odbijanje te lokacije za novu vojarnu.

U prvoj najavi nove (druge po redu) Regulatorne osnove, 1883. godine, navodi se da će se nove vojarnje, planirane istočno od Draškovićeve ulice, morati spojiti cestama s Južnim (danas Zapadnim) kolodvorom, otvorenim još 1862., te se predviđa dugačka magistralna os: »Nova ulica« na današnjem potezu Hatzova – Trenkova – Žerjavićeva – Vukotinovićeva i Vojnička cesta (Isidora Kršnjavoga) - ulica g' u Regulatornoj osnovi iz 1865. godine. Druga magistrala protezala bi se Boškovićevom, Kukovićevom (Hebrangovom) i »produljenom Kukovićevom« (Klaićevom) ulicom. Obje imaju profil avenija: u zoni središta širina im je 23 metra, a izvan nje su nešto uže. Treća, najsjevernija magistrala, od Sajmišta (Trga Republike Hrvatske) do Kolodvorske ceste, već postoji kao magistralna cesta: to je dijelom uređeni Prilaz. Napokon, najjužnija magistrala, cesta od klaonice u Klaoničkoj (današnjoj Bauerovoj ulici) do Južnog kolodvora, duž pruge služila bi prema Osnovi iz 1865. »poglavito za tjeranje blagak«. Većina navedenih komunikacija u smjeru istok-zapad planirana je u Osnovi iz 1865., iako ne u tim duljinama i profilima. Samo jedna od tih magistralnih osi, »državna vojna cesta d'« (poslije Prilaz; danas Prilaz Gjura Deželića) iz Osnove iz 1865., nastavit će se poslije prema zapadu: u Osnovi iz 1887. njezin produžetak su »ulica 1« i »ulica 2« (poslije Prilaz baruna Filipovića, pa Ulica Ive Lole Ribara, a danas Prilaz baruna Filipovića i Ulica grada Mainza) s trgom »J« na sredini između Vodovodne ulice i Selske ceste. Lokacija Pješačke vojarnje onemogućila je kontinuirani produžetak »državne vojna cesta d'« iz Osnove iz 1865. u »ulicu 1« i »ulicu 2« iz Osnove iz 1887. godine.

2. IZGRADNJA PJEŠAČKE ("PRINCA RUDOLFA") VOJARNE

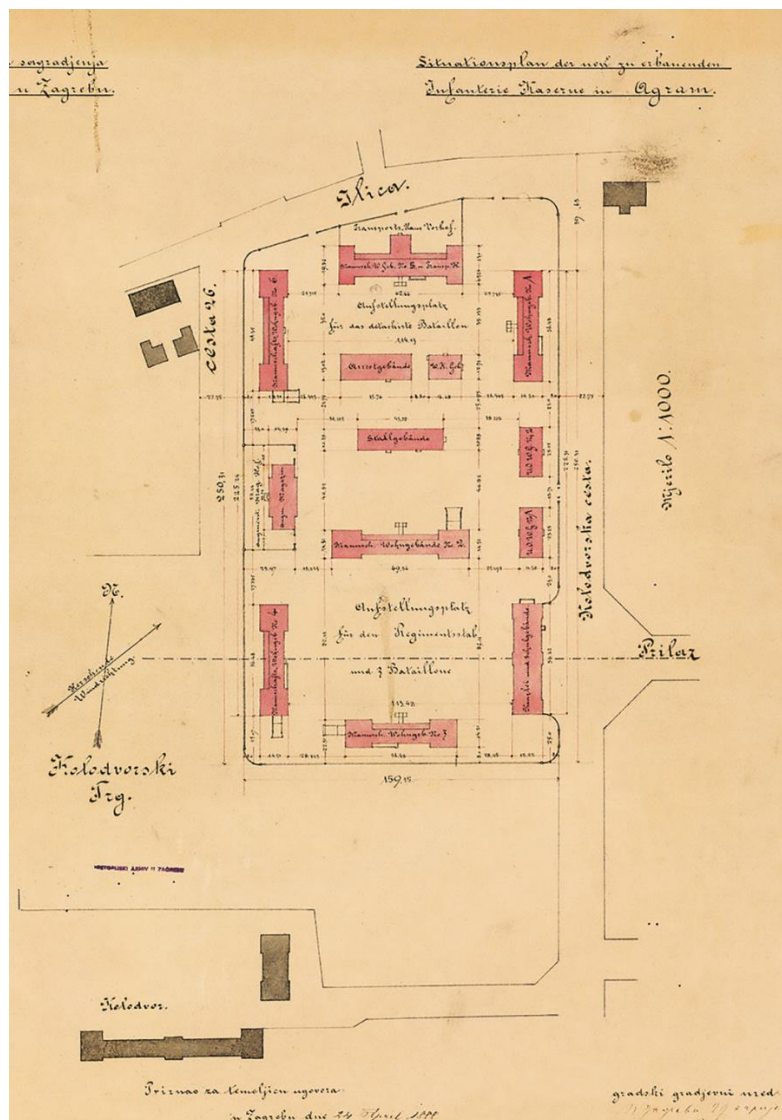
Izgradnja vojarni (pješačke, topničke i konjaničke) uključena je već 1874. u program gradskih prioriteta, među kojima je, uz izgradnju vodovoda, kanalizacije i drugih komunalnih objekata, bilo planirano premještanje potoka Medveščaka s područja gdje se planira smještaj vojske u tadašnjem istočnom predgrađu. Godine 1880., nakon objave razmještaja vojske u cijeloj državi, razrađen je program s rasporedom vojarni: pješačke na početku Savske

Ivanković, V.

Pješačka vojarna iz 1889. i natječaj za sekundarni gradski centar na Trgu Francuske Republike iz 1977. godine - uloge u urbanizaciji zapadnog dijela Zagreba

(Rooseveltov trg), a topničke i konjaničke na području koje je bilo namijenjeno regulaciji potoka Medveščaka. Njegovo premještanje i kanaliziranje, prema uputi zajedničke ugarsko-hrvatske Vlade u Budimpešti upućenoj gradu, postali su prioritet tek od 1886., nakon što je 1882. odbijen zahtjev grada za financiranje ostalih gradskih prioriteta, među kojima je izgradnja vojarni na prvome mjestu, i nakon što je 1884. novi prijedlog o uvođenju privatnih investitora u izgradnju vojarni izazvao negodovanje politike i javnosti [4]. Grad je tek 1888. realizirao zajam od Vlade za financiranje izgradnje pješačke vojarni na novoj lokaciji sjeverno od Južnog kolodvora, na prostoru koji se protezao sve do Ilice [5]. Konjanička i Topnička vojarna prema Osnovi iz 1887. ostale bi na dijelu grada istočno od Draškovićeve ulice.

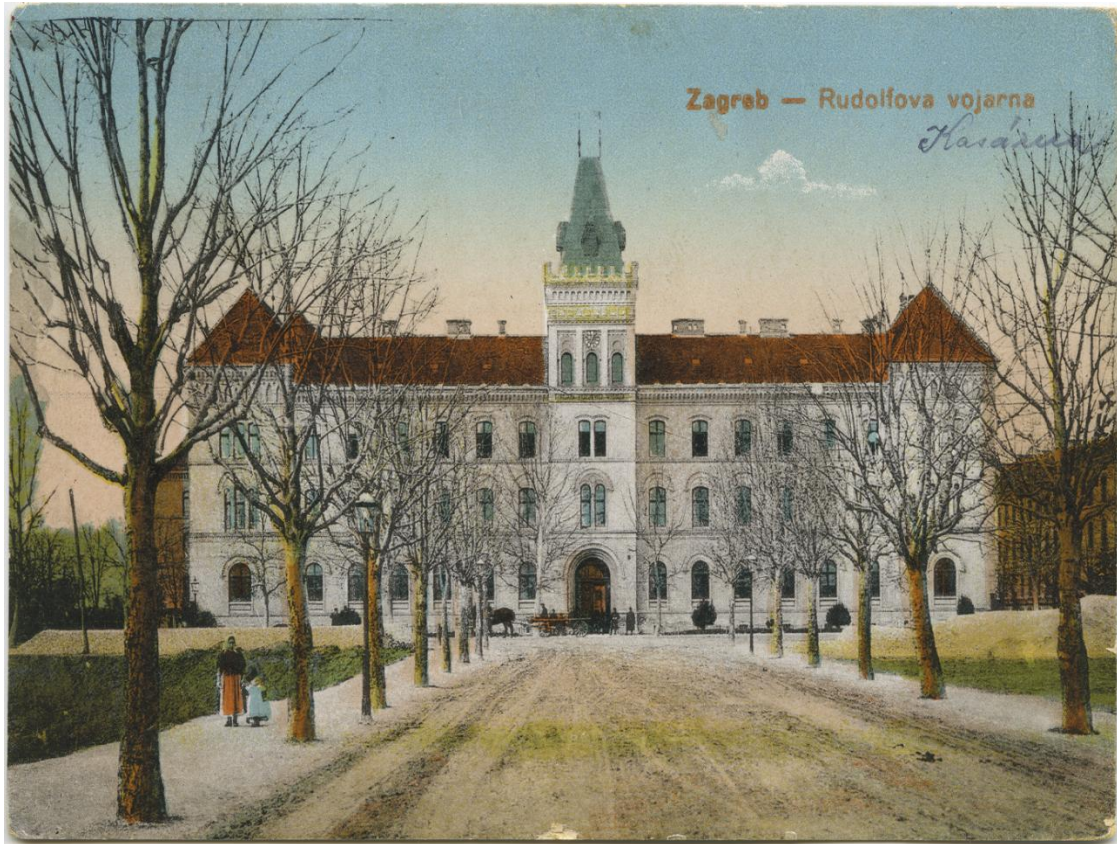
U položajnomu nacrtu precizno je određena pozicija svih paviljona nove Pješačke vojarni na novoj lokaciji (zapadno od Kolodvorske ceste, južno od Ilice, slika 1). Vojarna je sagrađena 1889. godine u neorenesansnom stilu, prema projektu Ruperta Melkusa, koji je razradio projekt ureda Gruber & Völckner iz 1881. [6], a u čast pokojnog prijestolonasljednika nazvana je »Vojarna princa Rudolfa« (slika 2).

Slika 1. Položajni nacrt Pješačke (»Princa Rudolfa«) vojarni (»Položajni nacrt svrhu sagradjenja nove pješačke vojarni u Zagrebu«) iz 1880.

Ivanković, V.

Pješačka vojarna iz 1889. i natječaj za sekundarni gradski centar na Trgu Francuske Republike iz 1977. godine - uloge u urbanizaciji zapadnog dijela Zagreba

Slika 2. Pješačka vojarna na razglednici iz 1910. (zgrada u osi Prilaza, danas Prilaza Gjure Deželića)

Od kraja 1880-ih i tijekom 1890-ih godina lokacije vojarni definitivno će biti preusmjerene u zapadni dio grada. Stočno sajmište, planirano u Regulatornoj osnovi iz 1865. u blizini Južnog kolodvora, premješta se prema Osnovi iz 1887. u istočni dio grada, na trg »D«, između topničke i konjaničke vojarnje. Nedaleko od lokacije sajmišta, potvrđene Regulatornom osnovom iz 1865. godine, podignuta je 1882. Tvornica duhana (u današnjoj Klaićevoj ulici). Premještanje sajmišta sa Sveučilišnog trga na istok pogodovat će izgradnji vojarni u zapadnom dijelu grada, koje će se ondje podizati u razdoblju od 1889. do 1913. godine. Kao industrijski pogoni i ostali utilitarni objekti, i vojarnje će koristiti pogodnosti željezničkog transporta, to više što je pri gradnji "Državnog" (Glavnog) kolodvora od 1890. do njegovoga otvaranja 1892. izveden spoj »žakanjske« i »sisačke« pruge (odnosno pruge od Budimpešte do Rijeke i pruge Zagreb – Sisak i dalje na istok), što će znatno olakšati komunikaciju i transport svih roba i tereta, važnih za vojsku te za industriju.

Utilitarnost prvoga vojnog sklopa u zapadnom dijelu grada, Pješačke vojarnje, prve vojarnje građene prema paviljonskom tipu, izražava se ponajprije u strogoj funkcionalnoj i uobičajeno ortogonalnoj planimetriji, kako se vidi i u Regulatornoj osnovi iz 1887. te na položajnom nacrtu sklopa odobrenomu 1888. godine. Položajni nacrt iz 1887. godine revidirana je verzija projekta za vojarnu na Savskoj cesti bečkog atelijera Gruber & Völkner iz 1881., koja je izrađena u Gradskom građevnom uredu pod vodstvom Ruperta Melkusa. Sklop je planiran za pješačku regimentu (pukovniciju; 4 bataljuna) i njezin stožer. Gotovo je simetričan i sastoji se od triju kazeta unutar kojih su tri velika slobodna prostora: svrstalište za detaširani (posebni) bataljun, srednje dvorište za svrstalište za stožer i svrstalište za još tri bataljuna. Izvorno je sadržavao 12 objekata: uredsku i školsku zgradu, pet stambenih zgrada za momčad, dvije stambene

Ivanković, V.

Pješačka vojarna iz 1889. i natječaj za sekundarni gradski centar na Trgu Francuske Republike iz 1977. godine - uloge u urbanizaciji zapadnog dijela Zagreba

zgrade za podčasnike, doknadno skladište, zatvor, praonicu i staju. [7] Uz obode, duž ulica nižu se uglavnom stambene zgrade za momčad i podčasnike, uz iznimku doknadnog skladišta na zapadnoj strani. Ostali objekti (zatvor i radionica, staja i još jedna stambena zgrada za momčad) redaju se u unutrašnjosti duž uzdužne osi, od sjevera – Ilice, prema jugu. Kompozicija soliternih objekata, postavljenih strogo pod pravim kutom, izdužena oblika i polegnutih dužom stranom duž ulica, kako je uobičajeno za vojnu gradnju, prilagođena je lokaciji, tako da su veće i reprezentativnije građevine okrenute prema Kolodvorskoj ulici i znatno smanjenom trgu »L« (kako se naziva u Osnovi iz 1887.), a u Ilici je smještena stambena vojarna s predvrtom (tlocrtnim oblikom cour d'honneur). Do glavne zgrade Pješačke vojarne na Kolodvorskoj cesti, u kojoj su bili smješteni stožer, škola i uredi, u osi njezinoga središnjeg tornja, vodi Prilaz i ondje završava trokutastim malim trgom (danas Trg Vladka Mačeka). Na prvi se pogled uočava pomalo neobičan spoj stila reprezentativnih zgrada vojarne i utilitarne, funkcionalne prostorne organizacije kompleksa. Dekorativan tretman pročelja objekata Pješačke vojarne izgrađenih u Kolodvorskoj ulici koja je trasirana 1862. uoči otvaranja Južnog kolodvora (1. listopada 1862.), a već u drugoj polovini 1860-ih zasađen je drvored platana, jasno upućuje na duh vremena, kada se vojarne i druge utilitarne građevine (tvorničke) grade u neostilovima, mahom neorenesansnom koji se smatra oblikovno najprimjerenijim. Dok je vojna arhitektura u to doba dekorirana prema strogim kanonima (re)interpretacije povijesnih stilova, urbanistička kompozicija vojnih i industrijskih sklopova nije blokovska i u pravilu uz javne reprezentativne zgrade i paviljone jedina odstupa izgradnje u blokovima, rezerviranim za stambene i poslovne zgrade. Urbanistička kompozicija Pješačke vojarne bila je prva s velikim otvorenim površinama između zgrada, a prema tom će se načelu urbanizirati zapadni dio grada kada se budu gradili i drugi vojni te industrijski kompleksi koji se planski organiziraju na funkcionalan način i u skladu sa specifičnim potrebama različitih industrija za koje se grade. One će zapadnom dijelu grada dati utilitarni karakter koji i danas oprimjeruju još postojeće industrije utemeljene u 19. stoljeću, koje su i danas u funkciji na istim lokacijama: »Franck« i Zagrebačka pivovara, te bivša Topnička vojarna koja je i danas u vojnoj namjeni (»Vojarna Petar Zrinski«).

Razmjerno brzim ritmom gradile su se i ostale vojarne. Primjerice, za Domobransku vojarnu lokacija je određena 1894. godine u Ilici, pokraj Pivovare; 1896. za Bataljunsku, zapadno od Pješačke, i Topničku, na gradskoj međi u Črnomercu; 1901. za Vozarsku, na početku Selske ceste; 1907. za Konjaničku, na »produljenu Prilazu« (Prilazu baruna Filipovića); 1910. za Domobransku četnu bolnicu na Kuniščaku te najposlije 1913. za Domobransko topničko spremište, neposredno uz Konjaničku vojarnu.

U neposrednoj blizini Pješačke vojarne izgrađena je 1898. godine Bataljunska vojarna. Locirana je zapadno od nje i bila je najmanja vojarna građena prema paviljonskom modelu: imala je samo dvije zgrade, s pročeljima u Reljkovićevoj ulici i Ulici 25 (poslije Čanićevoj).

U zapadnom dijelu Zagreba do Prvoga svjetskog rata izgrađene su i dograđivane još četiri vojarne (Domobranska, Vozarska, Topnička i Konjanička), Domobranska četna bolnica te Domobransko artiljerijsko spremište. Veći dio kompleksa Pješačke vojarne srušen je 1978. godine, a od nje su ostale četiri zgrade u koje će potom biti smješteni gradski i državni administrativno-upravni sadržaji. Prostor bivšeg sklopa, s drvoredima duž bivših internih komunikacija, bio je namijenjen za novi park (tada Trg Francuske Republike, danas Trg dr. Franje Tuđmana). Dosad je tek provizorno uređen, a neostvareno povezivanje zapadne ekstenzije Donjega grada s njegovim središtem upućuje na konstantno obilježje zapadnoga dijela grada - nedovršenost urbanizacije.

3. PRENAMJENE I DEVASTACIJE

Neki vojni objekti ili sklopovi doživjeli su prenamjenu, preuzevši društvene sadržaje: kulturni (»Lauba, kuća za ljude i umjetnost« u bivšoj jašionici Konjaničke vojarne), prosvjetni

Ivanković, V.

Pješačka vojarna iz 1889. i natječaj za sekundarni gradski centar na Trgu Francuske Republike iz 1977. godine - uloge u urbanizaciji zapadnog dijela Zagreba

(Katoličko sveučilište u jednom objektu bivše Domobranske vojarnе) te administrativno-uredski (Vozarska vojarna, Općinski kazneni sud u Zagrebu i Zemljišnoknjižni odjel Općinskog suda u Zagrebu). Manje-više svi suvremeni, planski i organizirani zahvati na prostorima bivših vojarni devastirali su urbanističko naslijeđe kraja 19. i početka 20. stoljeća: izgradnja Trga pravde unutar funkcionalno osmišljenog kompleksa bivše Vozarske vojarnе prema urbanističkom rješenju bez ikakvih referenci spram naslijeđa, a nakon provedenog natječaja koji u propozicijama nije uvažavao povijesna obilježja tog kompleksa (provoditelj DAZ - Društvo arhitekata Zagreba) i šire, odnosno dijela grada nedaleko njegove povijesne granice na potoku Čnomercu; rušenje svih građevina bivše Konjaničke vojarnе (osim bivše jašione) i prekomjerna izgradnja njezina nekadašnjeg obuhvata (od 1923. u prostor Konjaničke vojarnе uselila se Tvornica za pamučnu industriju d.d., a adaptacije i dogradnje tijekom 1920-ih nisu narušile sklad izvornog koncepta Konjaničke vojarnе); rušenje Domobranskog artiljerijskog spremišta za izgradnju stambenog bloka; dogradnja bivše Topničke vojarnе neboderom koji je narušio njezinu kompoziciju i sklad tog dijela zapadnog Zagreba.

4. NATJEČAJ ZA SEKUNDARNI GRADSKI CENTAR 1971. - 1977. NA PODRUČJU BIVŠE PJEŠAČKE VOJARNE

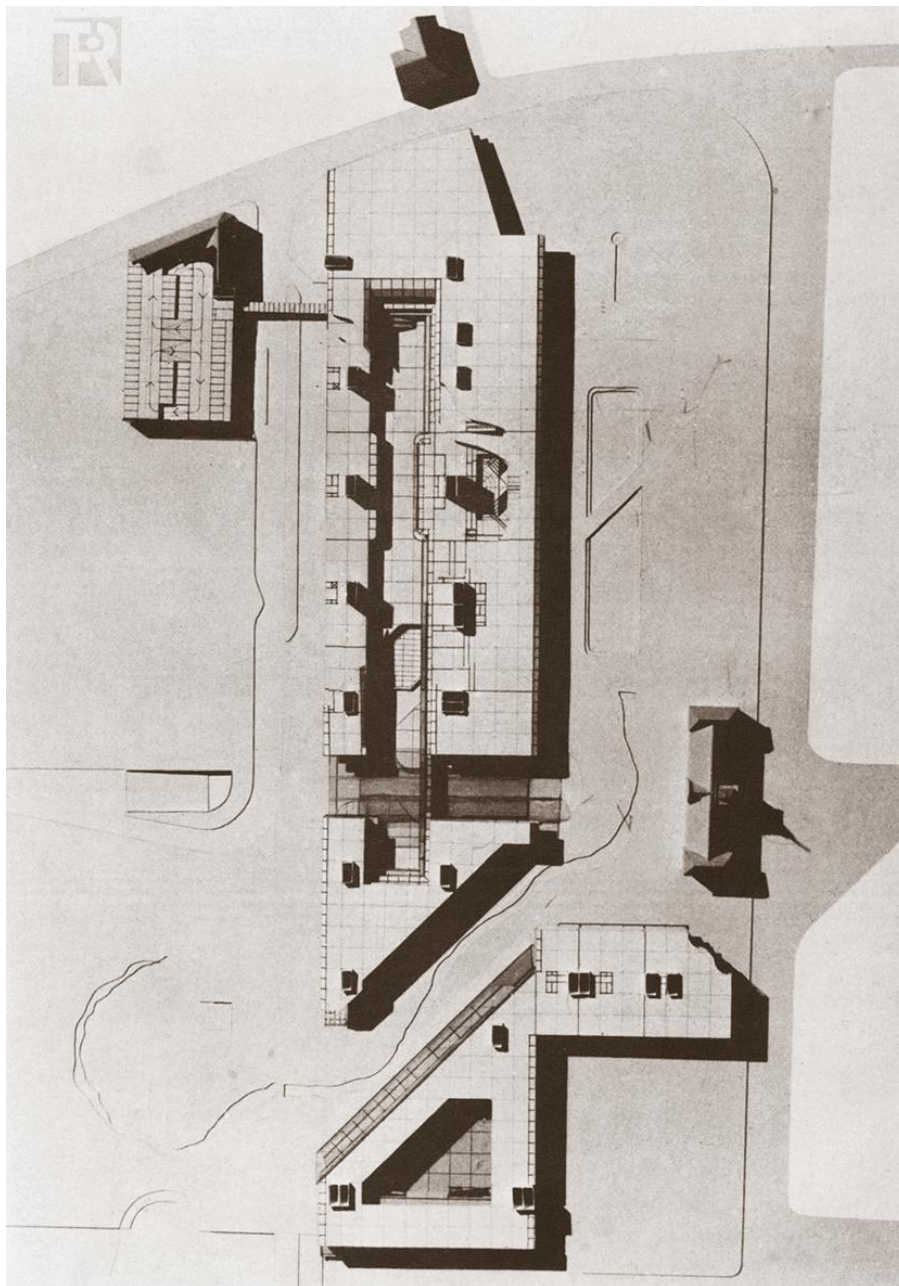
Nakon donošenja Generalnoga urbanističkog plana u siječnju 1971. godine donesena je odluka, u prosincu te godine, o raspisivanju natječaja za izradbu arhitektonsko-urbanističkog rješenja sekundarnoga gradskog centra na mjestu bivše Pješačke vojarnе (danas Trg dr. Franje Tuđmana). Bio je to prvi od 15 planiranih natječaja za sekundarne centre, određene još u Urbanističkom programu grada Zagreba iz 1965. godine. Program natječaja za izradbu arhitektonsko-urbanističkog rješenja sekundarnog centra »Trg Francuske Republike« izrađen je 1976. godine. Prema Urbanističkom programu, tom bi centru gravitiralo 80.000 ljudi, a sadržajem bi prevladavali trgovina, šport i rekreacija te kulturni sadržaji. Jedan od motiva za raspisivanje natječaja bila je odluka da se sruši kompleks dotrajalih vojarni i oblikuje novo središte zapadnoga dijela grada, kakvo ondje dotad nije bilo. Urbanistički zavod grada Zagreba izradio je 1972. godine detaljni urbanistički plan »Trg Francuske Republike«, a 1973.

Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture izdao je rješenje o zaštiti glavne zgrade bivše vojarnе kao spomenika kulture, što znači da ju treba integrirati u rješenje sekundarnog centra. Osim te najreprezentativnije zgrade kompleksa, odlučeno je da se očuva još samo jugozapadna zgrada, adaptirana za urede Općine Čnomerec. Program za natječaj izrađen u Urbanističkom zavodu dopunio je i ocjenjivački sud. Uz pretpostavku da će centru gravitirati 50.000 do 100.000 građana, sadržajima je bilo namijenjeno od 96.000 do 101.700 m² površine. Među njima prevladavaju poslovni i trgovački sadržaji, no predloženo je dovoljno društvenih, kulturnih i rekreacijskih sadržaja. Površina zahvata definirana je ulicama: Ilica, Slovenska, Fonova, Hanuševa i Krajiška, a iznosila je 20,12 ha. Površina za izgradnju omeđena je, pak, Ilicom, Reljkovićevom, Hanuševom i Ulicom braće Oreški (Kolodvorska cesta do 1928., od tada Ljubljanska, a danas Ulica Republike Austrije), a izgradnja je predviđena i u bloku između Ilice, Reljkovićeve i Čanićeve, otprilike 6,5 ha. U programu se upozorava na održanje parka na Trgu Francuske Republike (1,5 ha), kao i svih oblika kultiviranog zelenila, te aleja i skupina drveća unutar bivšeg kompleksa vojarnе. Od natjecatelja se tražilo da riješe »prostorno-funkcionalni odnos ovog sekundarnog centra s Trgom sportova« na Trešnjevci. Natječaj je sadržavao i studiju Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika kulture Zagreba s konzervatorskim podlogama. [8] Rekonstrukcija toga područja definira se kao problem »povijesno-urbanističke, a ne arhitektonske rekonstrukcije«, a zaštićena glavna zgrada bivšega vojnog kompleksa kao dio »jedinstvene urbanističko-arhitektonske cjeline s Prilazom (...) i jedan od najvrjednijih akcenata«. Zahtijeva se da se »cjelokupni prostor rekonstruira prije svega kao povijesni urbanistički koridor – s dovoljno zelenila i uz izgradnju malobrojnog paviljonskog prostora«. Također, napominje se da »sve

Ivanković, V.

Pješačka vojarna iz 1889. i natječaj za sekundarni gradski centar na Trgu Francuske Republike iz 1977. godine - uloge u urbanizaciji zapadnog dijela Zagreba

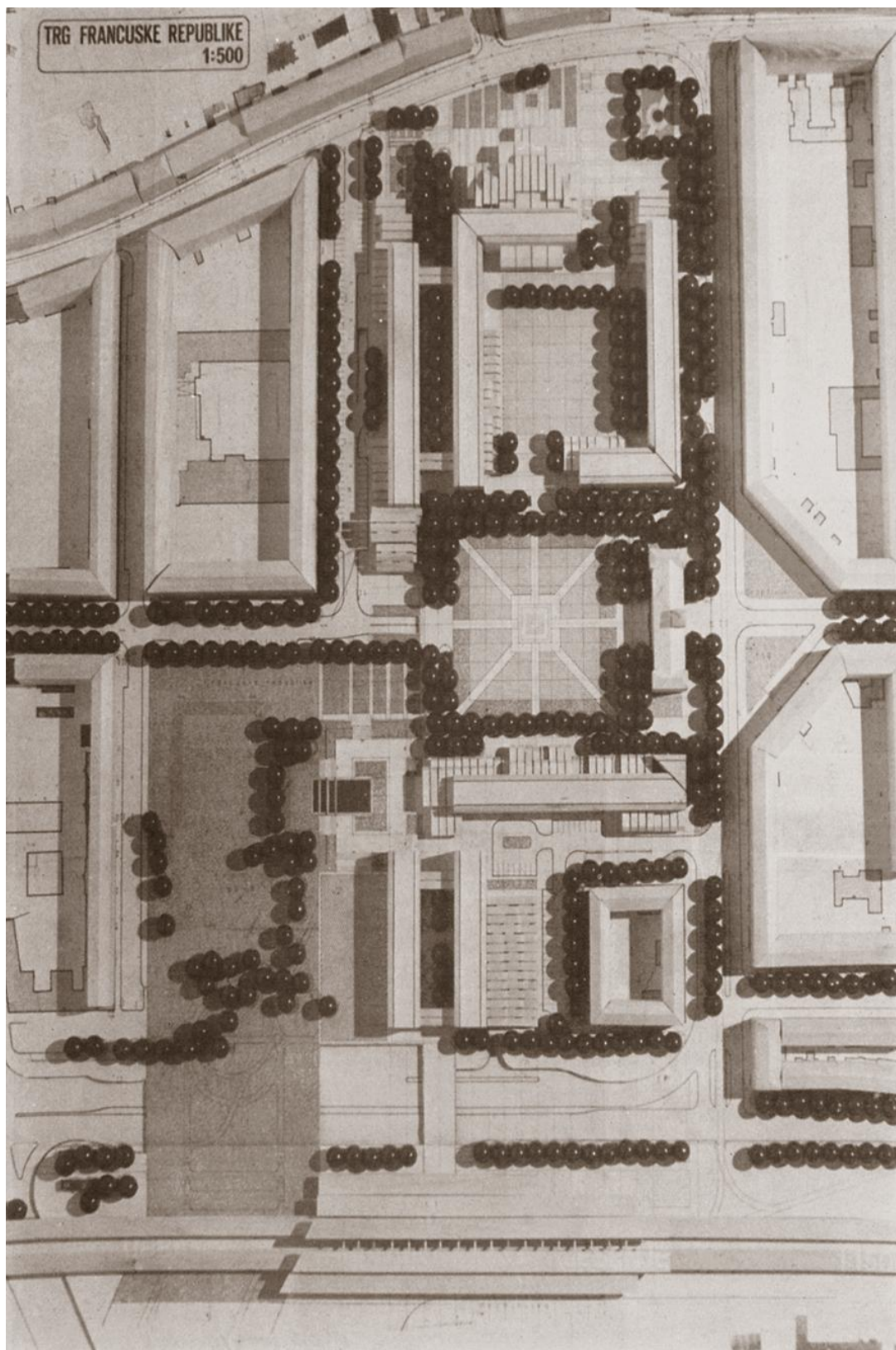
funkcije sekundarnog centra nije ni moguće ni poželjno smjestiti u ovaj koridor. Rješenja treba tražiti i u neposrednoj okolini – rekonstrukciji prizemlja i okolnim blokovima i objektima« [9]. U stručnoj publicistici navode se i nesuglasice oko potrebe produžetka Prilaza (tada Prilaz JNA) i spajanja s Ulicom Ive Lole Ribara (danas Ulica grada Mainza i Prilaz baruna Filipovića), a kao osnovni nedostatak navodi se zahtjev da tu budu isključivo “centralni sadržaji” bez stanovanja [10]. Natječaj je konačno raspisan 1977. godine. Odazvala su se 23 natjecatelja, a 6 radova odabrano je za drugi krug. U drugom krugu prvu nagradu osvojila je autorska skupina: Ivan Čizmek, Juraj Matijević, Dinko Milas i Damir Pološki, drugu: Ivan Franić i Velimir Neidhardt, a treću: Hildegard Auf-Franić i Branko Silađin (slika 3, 4 i 5) [11].

Slika 3. Ivan Čizmek, Juraj Matijević, Dinko Milas i Damir Pološki, prvonagrađeni natječajni rad za uređenje Trga Francuske Republike, 1977.

Ivanković, V.

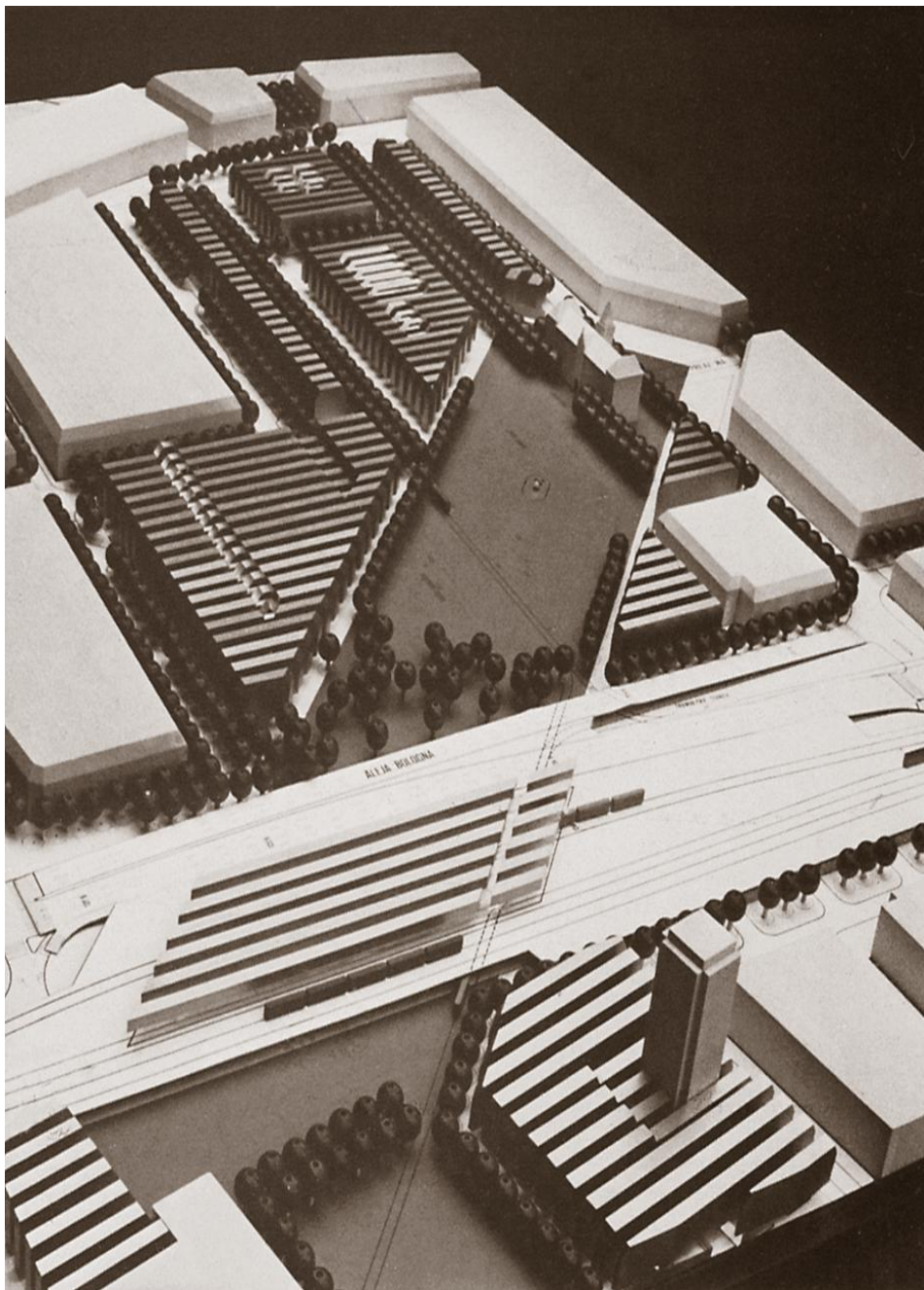
Pješačka vojarna iz 1889. i natječaj za sekundarni gradski centar na Trgu Francuske Republike iz 1977. godine - uloge u urbanizaciji zapadnog dijela Zagreba

Slika 4. Velimir Neidhardt i Ivan Franić, drugonagrađeni natječajni rad za uređenje Trga Francuske Republike, 1977.

Ivanković, V.

Pješačka vojarna iz 1889. i natječaj za sekundarni gradski centar na Trgu Francuske Republike iz 1977. godine - uloge u urbanizaciji zapadnog dijela Zagreba

Slika 5. Hildegard Auf-Franić i Branko Siladin, trećenagrađeni natječajni rad za uređenje Trga Francuske Republike, 1977.

U radu prvonagrađene skupine predlaže se izgradnja megastrukture na području bivše Pješačke vojarnice i primjenjuje suvremeni arhitektonski izraz. Urbanistički koncept izražava se otvaranjem vizure na toranj glavne zgrade nekadašnje Pješačke vojarnice u osi Prilaza Gjura Deželića i nastavka u Ulici Ive Lole Ribara. Drugonagrađeni rad ponajprije teži očuvanju zelenih površina i autori ih dodatno uređuju pravilno organiziranim nasadima u kombinaciji drvoreda i slobodnog oblikovanja, što s predviđenom izgradnjom izduženih zgrada ostvaruje dinamičan i vrlo uspješan spoj tradicije i avangarde. Trećenagrađeni rad također je uspješan u redefiniciji gradskog područja, u kojem se uz čuvanje povijesnih vrijednosti zahtijeva

Ivanković, V.

Pješačka vojarna iz 1889. i natječaj za sekundarni gradski centar na Trgu Francuske Republike iz 1977. godine - uloge u urbanizaciji zapadnog dijela Zagreba

interpolacija novoga sekundarnog centra velike bruto-površine. Taj rad, konceptualno nalik rješenju »Superratio« iz 1931., predviđa izgradnju nebodera na području željezničke pruge, široki pojas »otvorenog« prostora i vizure s južne strane željeznice i Trga sportova na toranj glavne zgrade bivše vojarne. Bez obzira na kvalitetu nagrađenih radova, projekt novoga sekundarnog centra ipak nije realiziran. U kritici je prevladavalo (opravdano) stajalište o preizgrađenosti planiranog prostora i skupoći realizacije – dok je u natječajnom programu bilo govora o 97.000 m² izgrađene površine, u idejnom rješenju prvonagrađenih autora površina je narasla na 178.000 m², iako su istaknuli da bi ona u prvoj fazi iznosila 137.000 m². Kada je riječ o skupoći, kritika je upozoravala da bi se svotom za realizaciju moglo izgraditi 5000 prosječnih stanova, a planirana površina centra bila bi jednaka površini trgovina na malo i ugostiteljstva cijeloga Donjega grada. U sljedećem Generalnom urbanističkom planu iz 1986. na površini bivše vojarne predviđen je javni park. Nakon toga površina ostaje urbanistički nedorečena, iako će u posljednja tri desetljeća nekoliko natječaja predviđati njezino uređenje do razine urbaniteta koji bi bio primjeren zapadnom produžetku Donjega grada.

5. SUVREMENA RAZMATRANJA

Studija »Integrirani grad« razvijana u etapama od 2010. do 2015. godine, pod vodstvom Nenada Fabijanića i autorske skupine u sastavu: Damir Pološki, Gordana Domić, Boris Koružnjak, Alan Braun i Snješka Knežević, donosi prijedlog sveobuhvatne reurbanizacije zapadnog dijela grada i prostora nekadašnje Pješačke vojarne [12]. Zasniva se na dvama težištima: radikalnom rješenju željezničke pruge, koja bi se uklonila iz grada (od Črnomerca do Borongaja) i premjestila u podzemni tunel, te na zaštiti i reurbanizaciji »oslobođenog« prostora. S prugama iz urbanog područja nestaje i cijeli željeznički čvor. To je jedina suvremena vizija definitivnog rješenja povezivanja prostora Črnomerca i Trešnjevke u cjelinu zapadnog dijela grada (slika 6).

Slika 6. Nenad Fabijanić i autorski tim u sastavu: Damir Pološki, Gordana Domić, Boris Koružnjak, Alan Braun i Snješka Knežević; zapadni dio Zagreba od Ulice Republike Austrije do Črnomerca te sjeverni dio Trešnjevke, studija »Integrirani grad«, 2010. - 2015.

Ivanković, V.

Pješačka vojarna iz 1889. i natječaj za sekundarni gradski centar na Trgu Francuske Republike iz 1977. godine - uloge u urbanizaciji zapadnog dijela Zagreba

Slijed javnih prostora, trgova, a posebice parkova od Ilice do središta Trešnjevke, povezan je višedijelnim i višekilometarskim širokim zelenim potezom na mjestu uklonjene pruge u smjeru zapad-istok, na koji se smještaju sadržaji isključivo javne namjene. Industrijski i vojni kompleksi shvaćaju se kao »baština i obilježje identiteta industrijske zone obilježene željeznicom« [13]. Glavna je funkcija toga poteza ne samo povezivanje odijeljenih, neravnomjerno uređenih područja nego i ujednačenje njihovoga urbanog standarda: visoko konsolidiranog centra i bivših, uglavnom potkonsolidiranih periferija duž pruga. Predloženo rješenje željezničkog čvora nalaže temeljitu reviziju, odnosno reorganizaciju ukupnoga prometnog sustava grada. Nakon inicijalne studije iz 2010. slijedi »FER – Integrirani grad II« iz 2013., studija kojom se razrađuje nedovršena i diskontinuirana tzv. Sveučilišna aleja (u nastavku trgova Republike Hrvatske, Ivana, Antuna i Vladimira Mažuranića i Marka Marulića), preko Botaničkog vrta, uključujući Studentski centar, Trnjem do Slavonske avenije, s prijedlogom proširenja Fakulteta elektronike i računarstva (FER). »Integrirani grad III« sadržava studije koje se bave devastiranim i tvorničkim kompleksima, tvornicom »Janko Gredelj« i Paromlinom, prostorno i funkcionalno povezanima s prugom.

6. ZAKLJUČAK

Odlukom o lociranju Pješačke ("Princa Rudolfa") vojarnje na zapadnom rubu Donjega grada onemogućen je produžetak Prilaza (danas Prilaza Gjüre Deželića) u osi oko koje je u drugoj Regulatornoj osnovi iz 1887. predviđen nastavak blokovske izgradnje (ulica "1" i ulica "2"; danas Ulica grada Mainza i Prilaz baruna Filipovića), sve do gradske međe na potoku Črnomercu. Ipak, izgradnjom reprezentativnih zgrada prvog vojnog kompleksa paviljonskog tipa duž Ilice i Kolodvorske ulice (danas Ulice Republike Austrije) te prema zapadu u osi budućeg Prilaza baruna Filipovića, za koji je kao predložak poslužio projekt bečkoga arhitektonskog ureda Gruber & Völckner, zapadni dio Zagreba, tada ruralno predgrađe s prvim kolodvorom otvorenim još 1962. godine (Južnim, danas Zapadnim kolodvorom), dobio je prvi poticaj za urbanizaciju i izgradnju prema Osnovi iz 1887. godine. Tako će se graditi stambene zgrade, prvo duž Ilice, a potom duž Prilaza baruna Filipovića (nakon Drugog svjetskog Ulice Ive Lole Ribara, a danas Ulice grada Mainza i Prilaza baruna Filipovića), koji se trasira u etapama za potrebe komunikacija između i uokolo još pet vojarni te Domobraska četna bolnica i Domobrasko artiljerijsko spremište koji su do Prvog svjetskog rata građeni i dograđivani u zapadnom dijelu grada. Naime, ubrzo nakon izgradnje Pješačke vojarnje i drugi se vojni kompleksi lociraju u zapadnom dijelu grada i tamo vojska provodi prvu plansku urbanizaciju. Nakon prve epohe K. u K. Monarhije koju obilježava stilsko razdoblje historicizma, vojarnje u zapadnom dijelu grada ostaju u funkciji i nakon Prvog svjetskog rata, a mijenjaju imena u skladu s novom političkom tvorevinom, prvo Kraljevinom SHS, a potom Kraljevinom Jugoslavijom. Tako bivša Pješačka, odnosno "Vojarna princa Rudolfa" postaje "Vojarna kralja Aleksandra". Nakon Drugoga svjetskog rata vojarna se napušta i u desetljećima što slijede postaje zapušten kompleks bez namjene. U sklopu priprema za izradu Generalnoga urbanističkog plana grada Zagreba, koje započinju krajem 1950-ih, izrađen je 1965. godine Urbanistički program grada Zagreba. U njemu se predviđa izgradnja gradskih podcentara. Zapadnom dijelu bi pripala dva podcentra, od kojih je prvi predviđen u bivšoj Pješačkoj vojarni. Nakon donošenja Generalnog urbanističkog plana, u prosincu 1971. donesena je odluka o raspisivanju natječaja za uređenje tog prostora, a natječajem je predviđeno rušenje 9 od 13 zgrada bivše vojarnje (odnosno 8 jer će jugozapadna zgrada biti adaptirana za Općinu Črnomerec). Natječaj proveden 1977. donosi kvalitetna rješenja, a vojarnje se ruši već iduće godine (ostaju četiri zgrade duž današnje Ulice republike Austrije). Prazna površina dobiva

Ivanković, V.

Pješačka vojarna iz 1889. i natječaj za sekundarni gradski centar na Trgu Francuske Republike iz 1977. godine - uloge u urbanizaciji zapadnog dijela Zagreba

naziv Trg Francuske Republike (današnji Trg dr. Franje Tuđmana), po obližnjem trgu sjeverno od kolodvorske zgrade (do kraja Drugoga svjetskog rata Keglevićevu trgu). Kritika natječaja i natječajnih rješenja iz 1977. upućuje da bi prostor nekadašnje vojarnje, umjesto nove izgradnje, trebao postati trg, odnosno uređena parkovna površina. Tako je ostao neizgrađen do danas, uređen kao park s nasadima pitomoga kestena (prema generalnom urbanističkom planu iz 1986.), a natječajni od 1990-ih na ovamo za njegovo uređenje na razini višeg stupnja urbaniteta koji bi bio primjeren Donjem gradu nisu uspjeli usuglasiti stavove struke, javnosti i gradske politike. Studija "Integrirani grad" jedina je sveobuhvatna vizija obnove nekonsolidiranih područja duž željezničke pruge koja donosi integraciju urbanistički nedorečenih poteza kao što je prostor bivše Pješačke vojarnje. Izrađena je u etapama 2010. - 2015. godine pod vodstvom Nenada Fabijanića i autorskog tima u sastavu: Damir Pološki, Gordana Domić, Boris Koružnjak, Alan Braun i Snješka Knežević. Osim uređenja prostora bivše Pješačke vojarnje pravilnim nasadima u suvremenom oblikovanju te s decentnom paviljonskom izgradnjom na sjevernom dijelu obuhvata (prema Ilici), studija predviđa spuštanje pruge u tunel od Črnomerca do Borongaja (uključujući i "deltu" na Savskoj), što bi otvorilo nove mogućnosti planiranja, javnih i parkovno uređenih površina u središtu grada. Nakon što je izgrađena na lokaciji na kojoj je spriječila mogućnost kontinuiranog nastavka Donjega grada na zapad, Pješačka vojarna reprezentativnim zgradama uokolo obodnih ulica markirala je zapadni dio Zagreba u stilu tipičnom za europski *fin-de-siècle*, a lokaciji je dala poticaj za daljnju izgradnju. Međutim, sve dugo nakon tog prvog i formativnog razdoblja planiranja i izgradnje zapadnog dijela Zagreba, koje traje do Prvoga svjetskog rata i pada Austro-Ugarske Monarhije, obilježava degradacija u kvaliteti realizacija. Natječaj za arhitektonsko-urbanističko rješenje sekundarnog centra »Trg Francuske Republike« iz 1977., iako je rezultirao kvalitetnim rješenjima triju nagrađenih radova, nije uzeo u obzir potrebu za "otvorenim" prostorom u dijelu grada u kojem zadržavanjem industrijskih kompleksa na postojećim lokacijama (prema Urbanističkom programu iz 1965. i Generalnom urbanističkom planu iz 1971.) nedostaje upravo neizgrađenih i parkovno uređenih površina. Rušenje 9 od 13 zgrada bivše Pješačke vojarnje 1978. godine otvorilo je pandorinu kutiju: ruše se istovremeno i zgrade ili dijelovi povijesnih industrijskih kompleksa u okolici, poput "Franckovih" triju zgrada Kune Waidmanna iz 1892./1893.; ne provodi se izgradnja gradskih podcentara prema Generalnom urbanističkom planu na snazi (1971.); dograđuju se, a time uvelike devastiraju povijesni industrijski sklopovi poput Zagrebačke pivovare (u najvećoj mjeri realizacija Kune Waidmanna, 1892. - 1895.). Provizorno uređenje koje je na prostoru bivše Pješačke vojarnje zadržano do danas nije primjereno za središte grada, a težište na gorućim problemima u organizaciji gradskih funkcija (u prvom redu prometa), stavlja u drugi plan svako veće uređenje javnih površina.

LITERATURA

1. Knežević, S.: K. u. K. vojarnje u Zagrebu, u: Snješka KNEŽEVIĆ, Zagreb – Grad, Memorija, Art, MeandarMedia, 2011., Zagreb, str. 21–39.
2. Tijekom Prvoga svjetskog rata tamo je ponovno izgrađen kompleks vojnih baraka, koje su poslije rata poslužile za smještaj izbjeglica i bile su spaljene tek 1931. godine. Knežević, S: Zagrebačke planirane vojarnje iz doba Habsburške monarhije, u: Zbornik II. kongresa hrvatskih povjesničara umjetnosti, 2007., str. 323.
3. Opća bolnica nikada nije zaživjela u toj zgradi, a umjesto nje privremeno se smjestila Tvornica duhana.
4. Knežević, S: Zagrebačke planirane vojarnje iz doba Habsburške monarhije, u: Zbornik II. kongresa hrvatskih povjesničara umjetnosti, 2007., str. 322.
5. Ibid.

Ivanković, V.

Pješačka vojarna iz 1889. i natječaj za sekundarni gradski centar na Trgu Francuske Republike iz 1977. godine - uloge u urbanizaciji zapadnog dijela Zagreba

6. Detaljnije o Pješačkoj vojarni (glavnoj zgradi u Ulici Republike Austrije u osi Prilaza Gjura Deželića) vidjeti: Ivanuš, M. i Karlo, K.: Glavna zgrada kompleksa Rudolfovih vojarni u Zagrebu – od izgradnje do protupotresne obnove, Portal, 14/2023, str.: 123–141.
7. HR-DAZG-1122, Zbirka građevne dokumentacije, Ilica 123, Rudolfove vojarnje, sign. 1557/3; HR-DAZG-1122, Zbirka građevne dokumentacije, Ulica Republike Austrije 2, Rudolfove vojarnje, sign. 2096.
8. *** (1976.), Konzervatorska dokumentacija za urbanističko-arhitektonski natječaj za Trg Francuske Republike, Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture Zagreba, Zagreb.
9. Ibid.
10. Delalle, R.: Nove tendencije u natječajnim projektima tokom 70-ih godina u Hrvatskoj, u: Arhitektura, 176/177, 1981., str.: 70.
11. Knežević, S.: Rudolfova vojarna i Trg Francuske Republike – novi Zapadni perivoj, u: Snješka KNEŽEVIĆ, Zagrebu u središtu, Barbat, 2003., Zagreb, str. 100–127.
12. Studiju su s ciljem ispitivanja ideje uklanjanja pruge naručili Gradski ured za strategijsko planiranje i razvoj grada i Gradski ured za graditeljstvo, komunalne poslove i promet.
13. Iz teksta obrazloženja projekta »Integrirani grad«.